

BALASSA PÉTER

„...amit remélünk... amit nem látunk...”

A hazai zsinatról szólva kizárólag egyszemélyes hipotéziseket, sejtéseket fogalmazhatok meg, illetve olyan, tapasztalásokon alapuló megállapításokat tehetek, amelyek *meditatív állításoknak* tekintendők. Mindössze hívőként beszélhetek, *számomra* minden más fogalmazásmód hamis és téves lenne. Még csak természetesnek és magától értetődőnek *sem* tartom, hogy bármi konstruktívat hozzáadhatnék a zsinati készülődés szellemi folyamatához, már csak azért sem, mert e szellemi folyamat alapjai, előfeltételei, kiindulópontjai, melyek bármiféle konstruktivitást lehetővé tennének: hiányoznak még. Így hát kérem az olvasót, bárki legyen is, tekintse az alábbiakat *egy* hangnak, amely mondatokból álló töredék-füzérként szólal meg, semmi másnak. *Nem vagyok birtokában semmiféle igazságnak*, nem vagyok birtokos, hanem éppúgy úton vagyok, keresek, részesülök, befejezetlen vagyok, vagyis hiszek, mint bárki más. Bízom abban, hogy a hit olyan *út*, amely vezet engem, és nem fordítva. Az előlegezés, a meghívás, a kaland állapotában vagyok, nem pedig a bizonyosság, a megérkezés, a dölyfös tudás (kioktatás, felelőtlen büntudatkeltés és fölényeskedő ostromozás) állapotában, amely ideleln sokszor csupán beérkezetttségnek és önigazolásnak tűnik.

Abból indulhatok ki, hogy nincs más alternatíva, mint önfelülmúlás az önigazolás ellenében, azért, hogy eleven imádsággá oldódjunk. A radikalizmus adott esetben nem feltétlenül szélsőséges, hanem éppen ez állíthatja helyre az arányokat. Szinte bravúrra volna szükség, hogy elveszítvén magunkat, megnyerjük az Egészet. Tehát csakis az önvizsgálatból indulhatok ki. Ha a zsinat mint a megújulás alkalma nem tehet mást, csak számadást, akkor mindnyájunk mentalitásának több korszakon át érvényesülő, megmerevedett, de holtában is működő, rossz tradícióival kell radikális önkritika útján szembenézni, esetenként pedig *szakítani* velük: önmagunkkal. Nem nagy bűnökre gondolok (ilyenekre rámutatni nekem éppúgy nincs jogosítványom, mint másoknak), hanem igen nagy mulasztásokra, téves felismerésekre, konzervált nem-tudásra. Az előttünk álló lelki-szellemi-erkölcsi munkát, amely a II. Vatikáni zsinat revelatív szelleméhez, illetve a nyugat-európai egyházak újabb tapasztalataihoz képest *elkésett*, akkor is el kell végezni, ha a késedelem és a mulasztás okait, ürügyeit és alkalmait tételesen fel lehet sorolni, és többé-kevésbé köztudomásúak. Magyarázat, mentség mindig van, de erről most már végre el kellene fordítani a tekintetet. A magyar egyház több évtizedes üldöztetése és megaláztatása *sem* elégséges érv amellel, hogy féltve őrizgessük azt a nagyon keveset, amit megkaptunk, vagy ami megmaradt, vagy ami megvan. Mindez tragikusan és százalmasan kevés. A megalázottság ténye nem lehet indoka és oka a megalázottság előtti, barokk feudális helyzet bármiféle, akár öntudatlan és jóhiszemű visszaszerzési kísérletének. Ily módon a hagyományos magyar katolikus önelégültség és önértzetesség számomra igen kérdéses, egyre kevésbé látom indokoltnak, annál inkább vakságnak. A kitüntetettség, a kiválástottság túlhangsúlyozása saját kicsínységünk eszméjének, a jézusi alázatnak mond ellent, annál is inkább, mivel óhatatlanul kirekesztéshez vezetett és vezet a gyakorlatban, ahhoz a szelektív felfogáshoz, hogy a kegyelem csak „ránk” (rosszabb esetben „rám”) vonatkozik, kiáradása felekezetiileg válogat. Ezzel szemben azt gondolom, hogy a jóság és a szeretet képessége, illetve a katolikus magatartás lehetősége semmit sem

követelhet, a legkevésbé előjogokat. Ezek a képességek és lehetőségek kegyelmi adományok, amelyek nem válhatnak fölény, hiúság, rivalizálás: „égi” karrierizmus kiindulópontjaivá. Az *idetartozás* nem spirituális, nem misztikus, hanem társadalmi-nemzeti-korporatív alapokon nyugvó önérzetessége (az a bizonyos „keresztény közeposztályi” katolicizmus) kispolgárvá tette a magyar katolikus észjárását, konzerválta a feudalizmust. Ez megtévesztően ellentétes az evangéliumi alázattal és individuális szabadságfeltétellel. A jóság és a szeretet képessége, a hovatarozás lehetősége nem lehet semmiféle evilági ítélet, ítélkezés, kívülrekesztés kiindulópontja. Az *ítélet* — főleg másokkal szemben — *nem nálunk van*.

Új azonosságot és helymeghatározást csak teljes szemléletváltással lehetne elérni. Ennek két sarkalatos pontja szerintem a következő. Az egyik: az egyháznak a világhoz, a társadalomhoz való viszonya, saját társadalmi helyének és funkciójának szigorúan önkritikus újragondolása. A másik (mely az előzővel összefügg, ezért együtt vizsgálom őket majd): a hívő és imádkozó egyház, a spirituális és misztikus Test fogalomkörének *végiggondolása*, illetve újraelvenítése.

Minden erőt és hitet latba vetve igyekezni kellene, hogy *ne* olyan mértékben hasonlítsanak bajaink és hibáink az országéira, mint eddig. Legendás simulékonyságunkból, majd az ezt visszautasító megaláztatásra következő sértődöttségéből szinte mindent fel kell adni, hogy elmozdulhassunk a régóta hibás társadalmi koncepciótól. Világban élni nem annyit tesz, hogy elfogadjuk vagy „a magunk képére” formáljuk, nem is annyit, hogy totálisan elfordulunk tőle, hanem talán annyit, hogy *benne* élve megérteni próbáljuk. *Benne*, ez önmagunkat is jelenti, amennyiben részei vagyunk a világnak. A megértés, valahol közepen az elfogadás, a hódítás és az elutasítás között, distanciát feltételez önmagunktól, látás és hit egységét; ahogyan az apostolok hit által láthattak, és látásuk erősítette „vak” hitüket.

Az egyház, mely szóhasználatomban végig a hívők teljes közösségét jelenti, *végző soron: az emberek „egyetemét”,* a társadalomban élve és arról gondolkodva, annak mélyebb spirituális érdekében cselekedve nem hasonlíthat *annyiira* a világra, nem gondolkodhat a világ *felől* a világról. Igenis lehunytt szemmel kell világosan látni. Az imádságból kell kiindulni és oda visszaérkezni. Nem mindig az a fontos, ami az „oda” és a „vissza” között van, hanem az, hogy világos és hiteles legyen: az egyház szüntelenül imádkozó emberek gyülekezete, amely radikálisan más, máshonnan néz, és így másképpen lát. A reveláció és a mély, belső, sugárzó, szinte megfoghatatlan nyugalom egységének kellene jellemeznie. A misztika és a ráció, a hit és a realitás mély összetartozása a lehetséges egyházmegújulást természetesen egy egyetemes válságból való kilábalás részévé teszi: *belső* átváltozásra, új viszonyra van szükség az étellel szemben, a puszta élet fennmaradása érdekében. Az egyház, a hívő emberek közösségének legfőbb ereje hitében létezhet egyáltalán, nem pedig világi szervezeteiben, úgynevezett történelmi és nemzeti jellegzetességeiben. Úgy tűnik, az egyetemességhez tartozás érzete régen elhalványult helyi egyházunk közösségében, a lokálishoz való olykor félős, olykor kicsinyes ragaszkodás javára. Ugyanakkor jobban kellene érzékelnünk, hogy igen sok hívő emberben változás ment végbe: elválsztják hitüket az egyház realitásaitól. Ez tény, bárhoggy értelmezzük és értékeljük is.

Az az imaközpontú egyházfelfogás, amelyet a legéletképebbnek tartok, nem a befeléfordulással, nem a világmegvetéssel, és nem az életfélelemmel egyértelmű, hanem a különbözőséghez, a mássághoz áll közelebb, *meditáció és tevékenység egyensúlyáboz*. Ez a felfogás tehetné lehetővé olykor a külső, pragmatikus szempontok figyelmen kívül hagyását, az egyszerre kispolgári és feudálisan nemzeti konzervativizmus levetkezését — a *nagyvonalúságot*. Az imádkozó egyház a világ és a társadalom számára váratlan, radikális, tehát felszabadító szempontok és ellenpontok megtalálását jelenti. A hit meglétéből és belső sugárzásából vezethető le „az összes többi”, a szociális tanítástól az elemi

szolidaritáson és a másság elismerésén át a kultúra *létfontosságú* igazságainak felismeréséig, és nem fordítva. Az ima elsődlegessége nélkül önmagunkat szekularizáljuk, illetve pusztán etikai értékeket képviselünk a világban. *Eredetileg* azonban nem erről volt szó.

A világban tevékeny egyház nem lehet szinonimája a társadalom, illetve a történelem adott pillanatához folytonosan idomuló egyháznak; a mélyebb valóság egyháza nem egészen azonos a tények egyházával. Egyházunk sok tekintetben mégis hasonlít arra a társadalomra, amely civilizációnk végkifejletében szembekerült az emberi és a természeti létérdekekkel. Meg kéne fontolni, hogy az *eredeti* szociális tanítás újraélesztéséhez nem tartozik-e hozzá szervesen annak az ökológiai-biológiai tragédiának az elemzése is, amelynek tehetetlen szemlélői vagyunk? Vajon nem az elemi életfeltételek végzetes lerombolásának tapasztalata az az egységesítő szempont és horizont, ahonnan a világ kritikája nem válik ismét sem elfordulássá, sem pedig „fundamentalizmussá” — hanem az ima és a hit új tartalmává, amelyben most már a pusztá (s nem egyszerűen személyes) életért *kell* könyörögni? A természethez való viszony — úgy látszik — a hitnek is alapkérdésévé lett. Vajon nem az ad-e lendületet, suhanást a hitnek, ha teljes mértékben enged ama tragikus tapasztalat megélésének, ami az emberi lényel sorozatosan és soha nem látott mértékben megesett a 20. században? Mintha a lendületet és megerősödést megelőző tragikus tudat, a szembenézés mélysége olyannyira hiányozna még tájainkon. Pedig úgy tudom: a megújulás — fájdalom. *Ettől* a fájdalomtól nem félhetünk.

A fájdalmas szellemi-erkölcsi, hitbeli megújuláshoz tartozik szorosan az a mulasztás, amelyet a magyar társadalom jó része, benne az egyház jó részével együtt a magyar zsidósággal szemben elkövetett, amikor nem fogadta be azt a II. világháború alatt, *bagyta* elpusztulni nagy többségét, továbbá *azóta is elmulasztotta, hogy mindezzel szembenézzzen, és a tragédiát valóban átélve megtisztuljon a magyar Holocaustban viselt felelősségétől*. Illetve: a mulasztással való szembenézés elmulasztása nem járult-e hozzá (sok egyéb mellett) ahhoz, hogy a hagyományos és bizonyos nemzeti sajátosságokat is magán viselő „csendes” antiszemitizmus konzerválódjon? Hogyan gondolhatják még ma is sokan közülünk, hogy újra a nemzetet egyesítő „reprezentatív” feladatkör várna ránk, melyben teret kellene nyernünk? A mulasztással szembenézés elmulasztásának a *sürgető* belátása, a konzekvenciák — habár megkésétt — kemény levonása nem tetelezi-e fel a további vizsgálódást: milyen szerepe volt ebben a mulasztássorozatban a „hagyományoknak”, a már régen lesüllyedt feudális nagysághoz és a „barokkhoz” való ragaszkodásnak, annak az igénynek, hogy az adott társadalomnak előírjuk — önmagunkat? Hogyan járult hozzá mindehhez továbbá annak a fejleménynek a tökéletes elhanyagolása, amit autonóm emberszemléletnek nevezhetnénk, a keresztény szabadság-antropológia szekularizált, de nem kevésbé termékeny, nagy értékű világi, újkori változatának? Ahogyan az autonóm ember eszméje nemhogy nem összeegyeztethetetlen Jézus tanításával, hanem éppen arra felel az újkor körülményei között, éppúgy nem lehet ellenséges egymással szemben Törvény és Szeretet, idősebb és ifjabb testvér. Vajon nem túl késő-e felismerni, hogy a 18. század végének „testvériség” szavában igenis az eredeti evangéliumi szolidaritás, a nem személyválogató szeretet kapott új megfogalmazást, amelyről a magyar egyház még kevésbé vett tudomást, mint a nyugat-európaiak? Nem kellene elgondolkodni közösen fenti szempontból is azon, hogy élt közöttünk valaki — Pilinszky János —, akinek mondanivalóját teljes súlyában és méreteiben nem dolgozta fel, vagy be sem fogadta a magyar katolikus közvélemény?

A megújulás fájdalmához tartozik a keresztény erkölcsiség nagy hagyományra visszatekintő redukciója is, lényegében a magánélet néhány területére (ez a redukció is lehetővé tette, hogy a testvériség-horizont elhomályosuljon, s így az Egészre vonatkozó erkölcs csődöt mondjon az előbb említett konkrét pillanatokban). Ha a keresztény erkölcs nem az Egészből vezet le a részeket, akkor jobb esetben pusztán derék embereket nevel,

rosszabb esetben képmutatókat. Az Egész nem a társadalom és a világ teljes keresztény értelmezését jelenti, hanem az emberi Egészt, vagyis az autonóm embert, a *képmást*. Az emberi autonómia tisztelete feltételezi a bűn tudásának, a normativitásnak az ép érzékét az emberekben. Ha nem így értenénk ugyanis, akkor annak a kimondatlan következtetésnek kellene itt állnia, hogy csak „nekünk” van lelkiismeretünk; ez pedig képtelenség és messze van minden erénytől... Meg kéne fontolni, hogy bizony mindenfajta, akár ateista embernek *van* sajátos, belső gyónása, ami *ugyanarra* irányul, függetlenül attól, hogyan nevezik, s hogy mennyire reflektált. Az autonóm emberfelfogás és a gyónás csöndje, szakadozott beszéde összefügg, mert felnőttiséget, szabadulásvágyat, a bűnnel szembeni döntést fejezi ki. Igen nehéz és fájdalmas „műtét” nagyvonalúsággal és Egészben gondolkodással szembeszállni saját kispolgári, nagyon is világi hangsúlyú erkölcsstanunk helyi hagyományaival. Az erkölcsbírói magatartást az Egészre függesztett szembenézéssel, *imádkozó* gyónással lehetne felváltani.

Ha az autonómiaellenesség, mely olyannyira áthatotta gondolkodásunkat (és ez öröklődött az autonóm, nem hierarchikus közösségekkel szembeni ismeretes ellenállásban) egy lényegében feudális jellegzetességeket magán viselő kispolgári konzervatív társadalomfilozófiából következett (nem pedig a morálteológiából és az evangéliumi emberszemléletből), akkor a megújulásban fontolóra kellene venni, hogy az autonóm hívő ember igazi önkritika nélkül sem önbecsüléshez, sem mások tiszteletéhez nem juthat közel. Jó és arányos identitás szakításokon át jön létre. Az önismeret (mely az életen át tartó gyónási tapasztalat természetes hozadéka kellene hogy legyen) nem öngyengítés, sem egyéni, sem közösségi méretekben. Az igazi öngyengítés a kicsinyes kivetítésben, idegenképzésben, a nosztalgikus izolacionizmusban van. A kicsinyesség és a korábban említett önelégültség egyszerre: tragikomikus öngyengítéshez vezetett. Annak felismerése várat még magára, hogy a kicsi nem feltétlenül a kevésnek a szinonimája, s hogy egyáltalán nem zárja ki a nagyvonalúságot. Az önmagunkkal szembeni távolságtartás hiánya az, ami kizárja.

Az új identitás lehetőségét éppen nem a „nagyban”, hanem a „kicsiben” látom, mert ez az, ami visszavezet a „gyengékhez és rugalmasokhoz”, s végül kiindulópontomhoz: az imádsághoz, mely ebben az értelemben: ráhagyatkozás, gyermeki bizalom. Tehát a világban gyenge, de látó és hívő egyház mellett voksolnék. Mit jelent itt az, hogy gyenge? Azt, hogy rugalmassága nem világi, hanem szellemi természetű, hogy *nem elsősorban pragmatista, hanem megrendült*, s hogy éppen a spirituális dimenzió megújítása az, ami előrevisz: az eredeti alapokhoz. Ez a „gyengeség” tehát valójában hallatlanul erős, hiszen így tárható fel a tényektől elfedett valóság. Az, amit remélünk, amit nem látunk. S ez a mondattöredék a Zsidókhoz írt levélből a János-evangélium „Látott és hitt” szavaira rímel. Úgy vélem, az imádkozó és hívő egyház, amely logikailag megelőzi összes többi funkcióját, tartalmát, odaadón, sőt önfeledten betölthetné azt a helyet, amit az Utolsó vacsorán kijelölt az a mondat, amely *csupán* egy emberi közösség, testvéri gyülekezet által ismételt cselekvésre utal: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre.”